[illegible]

71458

[illegible]

[illegible]

71/459

[illegible]

ט״ז

די שטאָט [illegible]

[illegible]

71460

[illegible]

[illegible] סגולה נפֿשנו…

[illegible]

[illegible]

[illegible]

71461

[illegible]

IX

מאָנטיק נאַכט די [illegible] די גרויזאַמע נאַכט [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
71462 [illegible] ...
די גרויזאַמע נאַכט [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... [illegible]
[illegible]
[illegible] ...
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 37 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

X

[illegible]

71463

[illegible]

XI.

[illegible]

71464

[illegible]

XII.

[illegible]

71465

[illegible]

XIII

[illegible]

7146

[illegible]

[illegible]

[illegible]

XIV [illegible]

[illegible]

71467

[illegible]

XV

[illegible]

71468

[illegible]

[illegible]

71459

[illegible]

XVII

71470

[illegible]

XVIII

[illegible]

71471

[illegible]

XIX

[illegible]

71472

[illegible]

XX

[illegible]

71473.

[illegible]

דײַלכע

71475

באלטע-מײן געבורטס-שטאט

באלד ווי מען לאזט זיך אראפפארן פון באלטער וואקזאל, האט געפינט זיך בסך-הכל זיבן ווערסט פון שטאט, פאלט מען גלייך אריין אין אן אומגעהויער בריטן און טיפן טהאל, באוואקסט ארום און ארום פון בערג און בערגלעך גלאטע, נאקעטע, אהן גראז און אהן בוימער, וויסטע ווי פאר ששת ימי-בראשית. עס נעמט אוש אהן א פחד, ווען מ'גיט נאר א קוק אויף זיי. דער וועג איז א געשלענגעלטער, דרעהט זיך אומענדליך ארויף און אראפ א בארג, ממש א סכנת-נפשות פאר א רייזענדן. ווער שמועסט נאך ווינטער, ווען פון די נאקעטע מדבר'שע בערג גליטשט זיך אומגעשטערט דער שניי אין טהאל אריין און פארווישט יעדן סימן פון וועג, וואס איז אויסגעטראטן געווארן דורך די בעל-עגלה'ס און פוסגעהער.

וועה איז צום רייזענדן, וואס פאלט אריין אין אזא ווינטער-צייט. מיט זיבן שווייסן ווערט ער באגאסן ביז ער מאכט דורך די זיבן ווערסט צום שטאט ער באצאהלט טאקע דעם בעל-עגלה פאר זיצן אויבן-אן, אבער דריי פערטעל וועג מוז ער בתחילה געהן צו פוס און דארף נאך דערצו העלפן שטופן דעם ליידיגן וואגען יעדן בארג-ארויף און אין טהאל שלעפן די פערד פאר'ן צוים און ארויסציהען דעם וואגען פון דער טיפער בלאטע ביז איבער די קניעס.

און אזוי איר דערלעבט שוין צו דערזעהן א שפיץ פון א ווינט-מיהל וואס שטעהט אויף א בערגעל, ווערט אייך גאר ניט איינפאלן אויפ'ן געדאנק, אז אויף דעם שטח צווישן אייך און דער דאזיגער מיהל, ערגעץ פון אונטן, געפינט זיך א גאנצע שטאט מיט 20-25 טויזענט איינוואוינער וואס ווירבלען און גריב-לען זיך און „קערען איבער וועלטן" צוליב פרנסה-וועגן.

ערשט נאך דעם גלות-לאנגען וועג פון דעם וואקזאל פאלט מען ענדליך מיט אמאל אריין אין שטאט, וואו מען דערזעהט פאר זיך א לאנגע גאס

מיט קלײנע הײזער פון בײדע זײטן, איבער װעלכע עס טאַרטשעט אַרױס דער קאַלעכדיגער קופּעל פון דעם גרױסן װײסן קלױסטער. מענשן שטעלן זיך אָפּ, באַטראַכטן אײך פון קאָפּ ביז פיס און באַגלײטן אײך מיט נײגעריגע בליקען: װער קאָן עס זײן דער נײער גאַסט אין שטאָט?

זומער־צײט זעהט שוין די נסיעה אױס עפּעס אַנדערש. אַמאָל, די בלאָטע אױפ'ן װעג פון װאָקזאַל טריקענט במעט קײנמאָל ניט אױס, פּונקט װי דער שנײ צוגעהט ניט אױף די אַלפּן־בערג. דערפאַר קװיקט זיך אָבער דאָס אױג מיט דעם שעהנעם לאַנדשאַפט פון דעם טהאַל, פאַרפּײט מיט װײץ, קאָרן און גערשטן, װאָס שעמערירן געגען דער זון מיט זײערע בונטע־רױטע, גרינע און געלבע פאַרבן. עס װערט עפּעס גרינגער אױפ'ן האַרצ'ן און די פאַנטאַזיע װערט באַרײכערט פון די סודות און װאונדער פון דער גאָט־געבענשטער נאַטור.

זומער קאָן מען זיך שוין אַמאָל פאַרגינען דורכפאָרן דעם גאַנצן װעג פון װאָקזאַל ביז צו דער שטאָט, נישט דאַרפענדיג קײן אײן מאָל אַראָפּגעהן פאַר א באַרג־אַרױף. דאָס געשעהט, אַמאָל, זעלטן, אָבער עס געשעהט פאָרט. אחוץ דעם בלאָטיגען װעג איז דוקא פאַראַן נאָך א שאָסע װאָס ציהט זיך פון דער שטאָט ביז צו דער פאָסט סטאַנציע און װאָס זעהט גיכער אױס װי אײן אײזן־באַהן־ליניע, צוליב די צװײ רײען טעלעגראַפן־סלופּעס, װאָס האָבן זיך אױסגעשטעלט פון בײדע זײטן. די באַלטער בעל־עגלה'ס װילן אָבער ניט אָנאַרקענען די דאָזיגע „נײע מאָדע", דעם בראַקירטן שאָסע, װאו עס רײבן זיך אױס די שינעס פון די רײדער און די קאָפּיטעס פון די פערד. נאָר אין די ערגסטע בלאָטעס קאָן מען בײ זײ מיט גרױס מיה פועל'ן צו פאָהרען אױפ'ן שאָסע. זײ נוצן אָבער אױס די מינדסטע געלעגענהײט אױף אומצוקעהרען זיך צוריק צום אַלטן באַליבטן שליאַך.

דער דאָזיגער שאָסע איז אױסגעבױט געװאָרן צוליב דעם גרױסן

יריד וואס קומט פאר אין באלטע יעדעס יאהר אין מאי און וואס ברענגט
אין שטאט סוחרים און קונים „פון גאר דער וועלט". צוגלייך זיינען מיר
באריכערט געווארן מיט א נייער באהן־סטאנציע ב א ר ש צ י , וועלכע האט
טאקע איין גרויסן חיסרון — זי געפינט זיך אויף א מרחק פון 15 ווערסט
פון שטאט. זי האט אבער דערפאר אויך צוויי גרויסע מעלות. ערשטענס, גע־
פונט זיך זיצן אויף דער דירעקטער ליניע קיעוו־אדעס, אהן אויסשטייגן.
די צווייטע מעלה באשטעהט אין דעם, וואס פון דער סטאנציע האט מען גע־
קאנט פארן בחצי־חנם. מען האט גאר נים באדארפט קויפן קיין בילעט, נאר
ארייגשטופן דעם קאנדוקטאר אין דער יד אריין א פאר גראשען און געפארן
פראנק און פריי ביז עס איז שוין אליין נמאס געווארן. און אויב עס איז
אנגעקומען א קאנטראלאר, האט שוין דער קאנדוקטאר באצייטענס צו וויסן
געגעבן און מ'האט זיך געקארפט א ווילע אפרוהען אונטער דער באנק, ביז
די געפאהר איז געווען פארביי...

א „אזעדנע" שטעטל

באלטע איז א שטאט און א אויעזדנער שטאט וואס געהעלטינט
איבער שטעדטלעך און דערפער א שטח אויף 75 ווערסט ארום. און דערפאר
פארמאגט זי אן אייגענעם פאליצמייסטער , וואס איז א „גוטער ברודער" מיט
אידן, לאזט זיך רעדן און נעהמט אין דער יד אריין. די נידעריגע פא־
ליציי־לייט זיינען שוין גאר חמי'ש. יעדער פון זיי ווייסט, אז דער צווייטער
נעהמט, און אלע מאכן א שוויג. מעהרסטענטיילס נעמען זיי פשוט האכען־געלט.
יעדן זונטאג אין דער פריה הויבט זיך אן די חלוקה. דאס קומט פאר רעגעל־
מעסיג , ווי א זייגער.

נאר א וויכטיגע ראלע האבן געשפיעלט די מיליטער־נאטשע , בא־
זונדערס אין דער צייט פון יאר, ווען מען האט זיך באדארפט שטעלן צום מי־
ליטער־דינסט. דאס זענען געווען אמת'ע ימים־נוראים פאר די אידישע מש־
פחות, ווען עס זענען געווען בחורים פון מיליטער־אלטער. אויף די גרעסטע

קרבנות איז מען געווען גרייט, כדי אויסצולייזן די קינדער „פון גויאישע הענד". האט מען געקאנט אפקומען מיט געלט, איז געווען רעכט צו פארקויפן דאס לעצטע פון שטוב און צונויפברענגען די נויטיגע סומע פארן „פדיון נפש". טאמער איז אבער געווען א „שלעכטע קאמיסיע", צו וועלכער מ'האט געקא... צוטרעטן נאר מיט גאר גרויסע געלטער, דאן פלעגן זיך געזונטע יונגע־לייט מאכן פאר קאליקעס אויפן גאנצן לעבן, אבי ארויסראטעווען זיך פון דעם אומגליק.

א חוץ דעם האבן מיר נאך געהאט אויסצושטייען געברענטע צרות פון די קריסטליכע „גאוואבראנצעס" (ניי־ווערבירטע סאלדאטן) וואס לאזן זיך לוסטיג מאכן איבער דער שטאט. לאזן לאזט זיך עס אויס צו די אידישע קראמען און שטעלעס, וואו זיי כאפן צו וואס מ'קומט נאר אונטער דער האנט, נים באצאלענדיג קיין גראשן. און קלאגען זיך איז נישטא ביי וועמען און אויף וועמען. גאנצע חאליאסטרעס פון שיכורים באפאלן מיט אמאל דעם מארק און צעשלעפן דאס ביסעל ביטערע הארוואניע פון אן ארעמער אלמנה אדע... שוואכן צעבראכענעם איד'ן, — און גוואלד־געשריי העלפט נישט. און אזוי האט יעדעס יאהר אונזער שטאט געלעבט אין משך פון עטליכע וואכן אין פחד און שרעק פאר נייע חורבנות. וועגן דעם, אז מען זאל זיך איין מאל פאר אלע מאל ענטגעגנשטעלן די דאזיגע ווילדע חיות, איז גאר קיינעם אויפן געדאנק נים געקומען. דערויף זענען מיר דאך אמת'ע גלות־אידן...

71478
71478

עקאנאמיש־פאליטישער שטאנד

װען האבן זיך אידן באזעצט אין באלטע, קאן מען ניט דערגײן. די באלטער אידן האבן ניט קײן פנקס און קימערן זיך װעניג װאס װעגן זײער געשיכטע. די ארטיגע אידן זענען אין דער הינזיכט ניט בעסער און ניט ערגער פון זײערע קריסטליכע שכנים, װעלכע האבן אױך ניט קײן שום ספעציפיש־היסטארישע צונעבונדקײט צו דער שטאט און װײסן װעניג װעגן איר פארגאנגענהײט.

באלטע איז א שטאט אהן א קלארער און בולט'ער פיזיאנאמיע. זי איז ניט קײן רוסישע און ניט קײן פױלישע שטאט, אױך ניט קײן אידישע און ניט קײן מאלדאװאנישע, אזױ גוט װי זי איז ניט קײן דײטשע שטאט: זי איז א קאסמאפאליטישע שטאט אין קלײנעם מאסשטאב, אין װעלכער מ'געפינט די אלע נאציאנאליטעטן — א ערב־רב, א צוזאמענמיש פון פארשײדענע גרופירונגען.

א מאל, װען באלטע האט געהערט צום טערק, איז די שטאט צעטײלט געװען אױף צװײ באזונדערע טײלן: א טערקישע און א פױלישע. דער טײך קאדעמע, װאס געפינט זיך אין צענטער פון שטאט, איז געװען די נאטירליכע גרענעץ צװישן די בײדע מלוכות. אזױ איז עס געװען ביז'ן סוף פון זיבעצעהנטן יארהונדערט, אױב ניט נאך שפעטער — ביז דער צעפאלונג פון דער פױלישער מלוכה. און די דאזיגע צונעמעניש פון די צװײ שטאט־טײלן זענען נאך עד־היום פארבליבן אין געברױך: די „טערקישע" זײט און די „פױלישע" זײט.

באלטער אויעזד איז אין פאדאליע, ריהרט אבער אן כערסאנער און קיעװער גובערניעס, װי אױך בעסאראביע. דערפאר הערט מען מאקע אפט

ביי אונז רעדן װאַלעכיש. װאַלאַכישע נאַשערייען, מאַמאַליגע מיט ברינדזע, זיינען אָפטע מאכלים אין אַ סך באַלטער הייזער; און װאַלאַכישע ניגונים („אַ װאַלעכעל״) און טענץ זענען אַנגענומען אויף אַלע אידישע חתונות.

און נישט װייט פון באַלטע טרעפט איר שוין דייטשע קאָלאָניעס מיט גלאַט־ראַזירטע דייטשן און ברייטע װי הויפּטלעך קרויט דייטשקעס. איר האָט דאָ אויך קאַצאַפּעס־קאַלבאַסניקעס, װאָס זיינען שטאַרק עהנליך צו די חזירים, מיט װעלכע זיי האַנדלען און מיט װעלכע זיי שמעקן מיילן־װייט. צוגלייך מיט די אוקראַינער טרעפט איר אָפט פּאָליאַקן, װאָס האָבן דאָ זייערע גיטער און זייערע קאַשטשיאַלס און װאָס פירן זיך דאָ אַזוי װי אין די אַמאָ־ליגע צייטן פון יאַן סאָביעסקי.

אונבאַוואוסט אַ פּנקס.

באַלטער אידן פירן נישט קיין פּנקס. עס איז אָבער פאַראַן אין באַלטע איין אָרט װאָס באַשטייט פאַר אַ פּנקס: דאָס איז דאָס אַלטע הייליגע אָרט. עס איז אמת, אַז ס׳איז שוין באַלד קיין סימן נישט פאַרבליבן פון דעם דאָ־זיגן בית־הקברות. די שטיינערנע מצבות זענען שוין אַזוי גוט װי אויס־געמעקט און אָפּגעװישט די גרעסטע טייל מצבות זענען שוין איינגעזונקען צו דער ערד, און דאָס װילדע גראָז האָט באַװאַקסן די קברים און אָפּגעװישט יעדן שפּור פון מענטשליכע טריט. דער פּאַרקען איז שוין לאַנג צעפאַלן און די ברעטער—צעשלעפּט געװאָרן.

איינע פון די סיבות, פאַרװאָס מ׳האָט פאַרלאָזט דעם דאָזיגן בית־עולם, איז דאָס װאָס מ׳האָט אָרט נעבן אים אויסגעבויט אַ פּראַװאָסלאַװ־נעם קלויסטער, װאָס ריהרט במעט אָן דאָס אַמאָליגע הייליגע אָרט. פון דע־מאָלט אָן היטן זיך די אידן אַפילו פּשוט דורכצוגעהן נעבן דעם בית־הקברות װאָס מ׳האָט אַזוי מטמא געװען. און אַז מ׳גייט מיט אַ לויה צום נייעם בית־הקברות װאָס געפינט זיך װייטער אויף אַ בערגעל לעגט מען אָן אַ לאַנגען װעג דורך אַן אַנדער זייט, כדי אויסצומיידן די טומאה.

דאס נייע הייליגע ארט, ווי ס'רופט עס נאך עד־היום, איז שוין אויך גענוג אלט און איז שוין עטליכע מאל פארגרעסערט געווארן. און יעדעס מאל, ווען ס' פלעג צוגעסן א ניי שטיק פעלד פאר'ן בית־עולם, פלעגט מען אראפברענגען באוואוסטע „גוטע־אידן", וועלכע זאלן בייזיין ביי דער צערעמאניע, און 7 מאהל מאכן הקפות ארום דעם פעלד, כדי עס אזוי ארום מטהר זיין.--פאלסע איז א שאס , וואו אידן מעהרען זיך, און דעריבער פארגרעסערט זיך יעדעס מאל דאס הייליגע ארט.

פונדעסטוועגן, געפינען זיך נאך אלטע אידן און אידענעס וואס געהען יעדען תשעה־באב און ראש־חודש אלול אויסוויינען זיך ביי די קברים פון זייערע זיידעס וואס ליגן אויפ'ן אלטן בית־עולם. פון די אלטע צייטן איז אויפ'ן דאזיגען בית־עולם פארבליבן איין היסטארישע דענקמאל דער ברודער־קבר פון די צוויי יונגע בעהעלפערס־קדושים..

מען דערצעהלט, אז אין צייטן פון כמעלניצקי'ן האט מען געכאפט צוויי יונגע בעהעלפערס, אויסגעשמירט מיט סמאלע און פארברענט אין מיט'ן מארק. שפעטער האבן די אידן אפגעקויפט דעם פלאץ און געמאכט פון איהם א בית־עולם. מען האט צוזאמענגענומען דאס אש פון די פארברענטע קדושים און אזוי ארום געבראכט זיי צו קבר־ישראל. אויפ'ן קבר האט מען אויפגעשטעלט א געמויערט שטיבעל מיט צוויי שטיינערנע מצבות, וואס זיינען שוין א פאר מאל אפגעפרישט געווארן. דאס איז דער איינציגער צייכן, וואס איז פארבליבן פון אמאליגע צייטן.

פאגראמען

פון די גזרות ת'ח און ת'ט פון באגדאן כמעלניצקי און זיינע יורשים גאנטע, זשעליעזניאק און די היידאמאקעס, ווי אויך פון די גזרות תק'כח האבן באלטער אידן נים אזוי געליטן ווי די אנדערע אי-

71481

~~71475~~

דישע שטעדט און שטעדטלעך. עס איז מעגלין, אז דאס איז געשען צוליב דעם, וואס באלטע האט זיך געפונען אויף דער סאמע טערקישער גרענעץ און ווייט פון די גרויסע סטראטעגישע וועגן. דערפאר האט באלטע ניט געציילט אין די בלוטיגע רשימות פון געסיראוו, טולטשין, באר, טשערקאס, קאניעו און הונדערטער אנדערע שטעדט ארום דעם דניעפר, דניעסטר און בוג, וואו אידיש בלוט האט זיך געגאסן טייכנווייז.

עס איז אבער באשערט געווען, אז באלטע זאל אריין אין דער בלוטיגער געשיכטע פון פאגראמען, און אז אויף איר גורל זאל אויספאלן צו זיין די ערשטע צווישן די פאגראמירטע שטעט אין 1882. ערשט נאך באל- טע זענען פארגעקומען די פאגראמען אין האמעל און אין אנדערע ערטער. באל- טער פאגראם האט זיך אויסגעצייכנט אויך מיט זיינע ווילדע אכזריות און רציחות.

דער צווייטער פאגראם איז פארגעקומען אין אקטאבער 1905. אויך דאס מאל זיינען ניט וועניג מענטשליכע לעבענס אויף א גרויזאמען אופן אומ- געקומען. אחוץ דעם, פלעגן נאך פארקומען פון צייט צו צייט קליינע פאגראמ- לעך, למשל, פון די רעזערוויסטן ביים אנהויב פון יאפאנישן קריג און שפע- טער-נאכ'ן סוף פון קריג, פון די דעמאבילי זירטע סאלדאטן, וואס האבן האבן אויסגעלאזט זייער גרימצארן צו די ארעמע אידישע הייזער און קראמען. און אזוי איז באלטע פארצייכענט געווארן פאר א פאגראם-שטאט נאך אין די צייטן פון צאר.

יעדע ווינט-שטאט איז א וועלט פאר זיך. די טערקישע זייט, אזוי גוט ווי די פוילישע, האט זיך איהרע אייגענע שוהלען און שוחטים, און די גויים-להבדיל- אייגענע קלויסטערס און גלחים, אויך א באזונדערע גויאישע גאס מיט אייגענע שקצים, וואו אידן האבן מורא דורכצוגעהן. יעדע ווינט-שטאט האט זיך איהרע מארקטעג מיט איהרע סוחרים וואס מישן זיך ניט צוזאמען.

~~די אידן, פונקט ווי די גויים, פון די ביידע~~

די אידן, פונקט ווי די גויים, פון די ביידע זייטן, זיינען פרעמד איינע די אנדערע. און נאר אז עס טרעפט א פאגראם טערן די גויים פון דער טערקישער זייט גוטע ברידער מיט די גויים פון דער פוילישער זייט און אין אזא עת-צרה פארברידערן זיך אויך ביידע טיילן פון באלטער אידענ-טום, ווייל מע שלאגט זיי און מ'ראבירט זיי דאך אהן אונטערשייד, צו דאס פאר א זייט זיי געהערן.

באלטער אידן

באלטער אידן פלעגן זאגן אז אין ווארשע שטייט זיינען פאראן אידן וואס זיינען להבדל טויזנט מאל ערגער פון גוים און גוים וואס ערגער שלאגוו ישראל ... גאר ניט ... ווערטל.

עס איז דאך פארהאן אויך א מרחק פון 78 ווערסט פון באלטע א שטעטל א נ א נ י ע ו, אסך קלענער פון באלטע. אבער דאס פאר אן אונטערשייד! די אידן זיינען דא אסך לייטישער, אנשטענדיגער, לעבן צווישן זיך בשלום, כאפן איינער ביים אנדערן ניט ארויס דעם ביסן פון מויל. און די קריסטן זיינען גאר אנדערע מענטשן. דאס ווארט „זשיד" הערט אפילו קיינ-מאל ניט געהערט. אידן און קריסטן לעבן זיך צוזאמען, שטיל-שטיל, אהן שנאה, אהן רגזה. און אנאניעוו האט שוין אין די צארישע צייטן קיינמאל פון פאגראמען ניט געוואוסט.

די אנאניעווער אידן האבן ניט ליב די באלטער און זאגן אויף זיי געוויינליך, אז דאס פאר א אידן זיי זיינען, אזעלכע גוים האט זיי גאט צו-געשיקט. די באלטער ווידער פארענטפערן זיך: גוט איז זיי, די אנאניעווער, דאס זייערע גוים שטאמען פון כערסאנער גובערניע, וואו די איינוואוינער זיי-נען איבערהויפט פיינער און לייטישער פון די פאדאליער גוים. יעדעס לאנד און יעדע שטאט פארמאגן אזעלכע אידן, ווי זיי פארדינען זיך. דאס הייסט איר, אז מע דריקט און שטיקט פון אלע זייטן, ווי קאן מען זיין גוט און פרום

און דא הייבט מען שוין אן איבערעכענען די חטאים פון די אנא-ניעווער אידן: זיי זיינען ניט גענוג פרום, פירן זיך דייטשמעריש, אסך פריי-

ער פון די באלטער אידן. נאר דאס איז דער חידוש: אז מען האט זיך אויסגעמישט מיט די גוים און אפגעלערענט זיך פון זייערע מעשים.-אין אנאניעו, מענה'ן די באלטער, זענען די אידן קיין אידן ניט און די גוים קיין גוים ניט

גוטע און שלעכטע גוים

דאס איז שוין פיינע קריסטן, זענען אויך אין באלטע געווען אזעלכע. למשל, דער פראטאיערי, דער עלטסטער איבער אלע פראוואסלאווע קלויסטערס, ~~בן דראפ~~- א דימאנט פון א גוי. ווען ער געהט דורך, גריסט ער זיך מיט יעדן און שטעלט זיך אפטמאל אפ צו כאפן א שמועס מיט א איד'ן. און עס איז א סברה, אז אידן האבן אים צו פארדאנקען דאס א סך פאסקעס(קריסטליכער פסח) זענען אפגעגאנגען שטיל אין באלטע.

זיין זוהן, דער פראקורער, איז אויך א פיינער קריסט. מען זאגט אז ער איז פון יענער „חברה". א לענגערע צייט האט מען עס נישט ארויסגע-זעהן. אבער אין יאר 1905, ווען מען האט געגעבן די פריהייט, האט ער אין מיטן נאס ארומגעכאפט זיך קושן מיט א אידישן אדוואקאט. און דאס האט אים שפעטער זעהר טייער אפגעקאסט.

דער פוילישער קאמאנדיר היידער קאן טאקע לשון־קודש ווי א האסער. ער קוקט אבער ניט גלייך אויף קיין איד'ן. אזא פארביסענער צורר־היהודים איז דאס. די גרעסטע שונאים פון אידן זיינען די קאצאפעס־חזירניקעס. זיי זענען עס געווען די העצער און די אנפיהרער פון די ערשטע און אויך פון די שפעטערדיגע פאגראמען. און זיי זענען בעגוז רייך געווארן דערפון, אנ-געשטאפט זיך מיט אידיש גוטס און בלוט...

פיטער זיינען געווען די אקציזניקעס, וואס פלעגן ארויספלעגן גרויסע שטייערן און פאדערן פאטענטן און ~~שטראפן~~ שטראפן פאר יעדער קליינקייט

71484
~~71475~~

מיט איניגע פון זיי פלעגט מען נאך ווי ס׳איז דורכקומען. זיי פלעגן שוין פריער מיט א טאג צוויי דורכגעהן און מודיע זיין, אז מען וועט קומען רעקווירירן די פאטענטן. דאן פלעגט מען אפראמען די סחורות פון די פא- ליצעס, זיי זאלן ניט זיין גרוים אין די אויגן, און אויפהענגען פון אויבן אן אלטן, פאראיאהריגן פאטענט. און אז דער אקציזניק איז גע- קומען, פלעג זיך אנהויבן א סדרה קלאגעריען: „א פאטענט? א וודאי וועט מען מיט גאטס הילף נעמען א פאטענט. אבער איהר זעהט דאך אליין, אז עס איז גאר קיין סחורה נישטא און מ׳לייזט ניט קיין גראשען. פון וואנעט־זשע זאל מען נעמען צו באצאלען פארן פאטענט" אפטמאל פלעג מען דערמיט אפ- קומען. עס פלעגט אבער טרעפן, אז קיין שום תחבולות האבן ניט געהאלפן, און די אקציזניקעס האט זיינען געקומען „פון דער גובערניע" פלעגען ארויפלעגן אזעלכע שטייערן, אז עס איז אויסגעקומען ניט אנדערש ווי צו פארמאכן די קראמען און געהן איבער די הייזער.

און אז די אלע אנשיקעניש פלעג מען נאך אנזיצן גאנצע טעג און נישט זעהן קיין קונה אויף א רפואה. און אז מען האט שוין יאר איינ- געכאפט א קונה, פלעגן די אנדערע אנהויבן הארטשען: „זעה נאר זעה נאר, ווי ער לייזט היינט דעם גאנצן טאג"!

אויסער מיט די באקאנטע באלטער בלאטעס, מיט׳ן יאהר־יריד און מיט די פאגראמען האט די שטאט באלטע ניט געהאט די זכיה פאריהמט צו ווערן. זי האט ניט ארויסגעגעבן אזא רב, ווי דער בערדיטשעווער; ניט אזא צדיק, ווי רבי דוד׳ל טאלנער, ווי דער מאכנעסטריווקער אדער קאצקער רבי אדער ווי דער דובנער מגיד. זי איז ניט באריהמט געווארן מיט אזעל- כע חסידים, ווי די בערשאדער, צו להבדיל מיט אזא אפיקורוס ווי שטערל סניטקאווער. אבער א צוזעמעניש האבן די באלטער ניט פארפעהלט צו בא-

71475 71485

קומען, און זעהר א פיקאנטן: „באלטער פרעסער"—אזוי ווי מען זאגט „אדעסער גנבים", „ווארשעווער יאלדן", „כעלמער נאראנים"; דער נאמען שטאמט שוין פון זעהר לאנג, אבער מסתמא איז ער געווארן אין דער וועלט באלד נאכ'ן ערשטן פאגראם. אזוי ווי די ידיעה וועגן ערשטן פאגראם האט זיך פארשפרייט אין די ארומיגע שטעט און שטעטלעך, האבן, פארשטייט זיך, די אידן-רחמנים בני רחמנים- זיך צוזאמענגעלעגט און וואס נאר יעדער האט געקענט האט ער געגעבן,-און מען האט אזוי ארייגעפירט קיין באלטע פיעל וואגענס מיט מעהל, ברויט, קליידער, וועש און אנדערע נייטיגע זאכן. אויף די פירען מיט ברויט, וואס מען האט אריינגעשיקט, זענען געווען אויפגעקלעבט צעטלעך: „/עסט מעהר, באלטער פרעסערן".

באלטער נגידים

באלטער נגידים זענען ווי צוגעפאסט צו דער שטאט: אזעלכע קאר-גע, קמצנים, אפגעזונדערט און אפגעריסן פון דעם כלל-ישראל. ארויסרייסן בײ א באלטער נגיד א נדבה פאר הכנסת-כלה, בקור-חולים, הכנסת-אורחים אדער אן אנדער נוצליכן אנשטאלט איז געווען שווערער ווי בײ הונד פון די ציין. זײ האלטן זיך ניכער בעלאזט ארויסרייסן אלע ציין פון מויל, איידער געבן א קערבעל פאר א צדקה-זאך.

אײנעם, א באלטער נגיד, א גרויסן קמצן, האט = חברה א מאהל אפגעטאהן א שפיצעל. מ'האט געדארפט בײ איהם ארויסקריגן א אפוחיקי פאר שטאדט-זאכן. וואס-זשע טוט מען? האט מען אפגעמאכט צווישן זיך, אז בײם דאווענען אין זײן שיהלעכעל, ווען מען וועט דערזעהן ר'זלמן'ן, זאל מען זיך אנהויבן וואונדערן: זעהט נאר ר' זלמן האט פאר א פנים איהר האטן האט איז מיט איינץ... זכך חוה. יעדער וואס האט איהם באגעגנט, האט זיך אנגעהויבן נאכצופרעגן, פאר וואס ער זעהט אזוי שלעכט אויס. און עס איז

71486
~~71475~~

ארויס א קלאנג אין שטאדט, אז ר׳ זלמן איז, לא־עליכם, שטארק קראנק. עס איז פארגאנגען אזוי ווײט, ביז ער האט זיך שוין אליין איינגערעדט, אז ער איז טאקע קראנק, און האט זיך ארײנגעלעגט אין בעט אריין. די חברה לצ״ם האבן אפגערעדט מיטן רופא, ער זאל איהם הײסן וואס ווייניגע-עסען, אזוי אז יענער איז גאר אפגעשוואכט געווארן און איז שוין באמת געווען נוטה־למות. אין א שיינעם פרימארגען האט מען ארויסגעלאזט א קלאנג, אז ר׳ זלמן איז געשטארבן. און אז מע זאגט געשטארבן, מוז מען גלויבן. שמשים זענען שוין געקומען מטהר זיין דעם „מת" און צוברייטן די תכריכים. דערווייל האט מען זיך גענומען צו ר׳ זלמנ׳ס ווייב, וואס איז אויך געווען באוואוסט מיט איר קארגשאפט. זי האט זיך לאנג געדינגען מיט דער חברה, וואס האט זיך איינגעשפארט און ארויסגעריסן בײ איהר די גאנצע סומע וואס די שטאדט האט באדארפט. ערשט דעמאלט האט מען פאר-נומען דעם „מת" אין א קליין שטיבל, געגעבן איהם צו פילען עסען, ביז ער איז געקומען צו זיך און אומגעקערט זיך אהיים. אט דאס איז איינע פון די מעשיות וואס מען דערציילט פון באלטער קמצנים און באלטער לצים.

ששם-ששם , נאר אין קיינע שולען, קלויזען און בתי־מדרשים איז באלד ניט „זעלטנע" געווען. אזוי פיל שולען און שטיבלעך־קליין ע׳ן הרע-אזוי פיעל פי אידן. אין דער איינער שול־גאס, וואו עס איז אי-בערגעצויגען געווען אן ערוב און מ׳האט געקענט טראגן אום שבת דעם טלית מיט׳ן סידור און מיט׳ן חומש און די גרויסע רויטע פאטשיילע מיט טאבאקע וואס האט ארויסגעשמעקט פון דער הינטער־קעשענע פון דער קאפא-טע,—אויך אט דער איינער גאס זענען געווען די גרויסע שוהל און די שני-דערסע שוהל און די שוסטערשע און די „חברה שמשים" און אנדערע שיהלעכ-לעך, אחוץ די צוויי בתי־מדרשים, וואו מען פלעג דרש׳נען יעדן שבת נאכ׳ן עסען. אחוץ דעם זיינען געווען נאך די טאראנגער קלויז, די קארעמער שוהל די בערשאדער קלויז, די מוכר־תבואה׳נישע קלויז און פיעל אנדערע און גלאט אזוי מנינים וואו מען פלעג זיך צוזאמענקומען יעדען שבת און יו

71487

~~71475~~

טוב דאווענען און דערצעהלען דברי-תורה. די אלע זיינען געווען אויף דער פוילישער זייט. און אזוי פיעל אויך אויף דער טערקישער זייט.

און אז מען האט ניט געהאט וואס צו טאן אין דער וואך, איז דאס בעסטע ארט וואו מען קאן כאפען א שמועס פון תורה און וועלט-זאכן געווען דאס בית-מדרש אדער קלויז. ווינטער פלעג מען אהין קומען פשוט אנווארעמען זיך. מען פלעג זיך אוועקזעצן ארום דעם אויוון פון אלע זייטן די הענד אויפ'ן רוקן און אזוי רייבן זיך ביי דער וואנד. אנדערע פלעגן בראטן קארטאפעל, און דאס איז שוין מ'רוב באשטאנען ~~אויך~~ פאר א מיטאג און אויך פאר א נאכטמאהל. זומער ביטאג, גלאט אזוי אריינקומען כאפען א שמועסן נאר וואס דען איז געווען צו טאן אזעלכע גלות-לאנגע טעג, אז פון פרנסה האט גאט אויסגעהיטן?...

באלטער משוגעים

יעדער שטאדט מוז האבן איהרע משוגעים. און באלטע האט פארמאגט, נישט צו פארזינדיגען, א גאנצען מנין. ר'זענדעל, אדער „שמענדריק דער משוגענער", ווי די קינדער פלעגן איהם רופן, איז שוין געווען אן עלטערער איד מיט א גרויער בארד. שטענדיג איז ער ארומגעגאנגען פארטראכט, א פאר-חלומטער און פלעג רעדען צו זיך אליין. עס איז איהם געקומען פון לערנען, פלעגען זאגען די עלטערע אידן וואס האבן איהם געקאנט פון ~~עלטערע~~ לאנגע יאהרען. און דערפאר פלעגט מען איהם רופן רבי ~~גענדעל~~ זענדעל. די קינ-דער אבער האבן פון גאר ניט געוואלט וויסן און פלעגן איהם רייסן ביי די פּאָ-לעס, ווען ער פלעג דורכגייען די גאס. ער האט נישט אנדרעש געוואלט ווי אראפברענגען משיח'ן. ער פלעגט זיך אפטמאל אויסטענה'ן מיטן רבונו של-עולם. אין דעם איז באשטאנען זיין משוגעת. ווינטער און בלויז פֿאַר זיך אזוי ארומגייען —ווי געטאנט דארטן נים בענעכטיג, הונגעריג, אַפּיקורסים, מיט

~~71475~~1488

~~פעס פאר דער טיר, צערעדען א זאך און טרײבן רכילות אײנע אויף דער~~
~~אנדערער אויף װאס די װעלט שטעהט: בײ דער איז דער טאטע ארויס א פאר-~~
~~צעפאטעלטע באָרד און פּאות [illegible] יענער׳ס [illegible] אנגעזעצט אויף~~
~~א סך טויזנטער.~~

הארעװעט זיך טאָג און נאַכט

װאָס

~~דער לאַנגער דאָרער משה׳ל איז געװען א העקשלעפּער [illegible]~~
~~פלעג זיך היטן פאר [illegible] [illegible]~~

טוהם הויפּט פאַר קינדער װאָס פֿעסטן

נאכלויפן. דערפאר האט ער זיך זעהר זעלטן געװיזן אין גאס. דאס איז אים געקומען פון דעם ערשטן גאלטער פאגראם. ער איז דעמאלט געװען א ייִנג־קינד, װען זײן מאמע האט דערהערט, אז אין שטאט איז א פאגראם האט זי געכאפט דאס קינד פון װיגעלע און האט זיך געלאזט לױפן אױס-באהאלטן זיך. אױפ׳ן װעג איז זי אומגעפאלן מיטן קינד אױף דער האנט, זי האט זיך שטארק צעשלאגן און דאס קינד איז געבליבן א קאליקע אױפן גא-נצן לעבן. װען ~~ער~~ ער װיל עפעס זאגן, הױבט ער אן צו היקען און צו שטאמ-לען, אז מען קאן קײן װארט ניט פארשטײן. דערפאר װערט ער גאלד רױט און בײז.

אזױ, אױסערלין, לעבן צװישן זיך די גאלטער אידן אין שלום-ושלום. אין דער אמת׳ן אבער פארגינט מען אײנער דעם אנדער׳ן ניט דעם בי-סן ברױט. און מסירות לײגט אײנער פאר דער אנדערער. אײנער מסרט דעם אנדערן אז ער איז א טערקישער אונטערטאן, װאס ער האנדלט זונטאג פאר 12 אזײגער, האט ער פארקױפט אין דער שטיל װײן.

און די װײבער, װאס האבן ניט װאס צו טאן, זיצן אױף די פריז-בעס פאר דער טיר, צערעדען א זאך און טרײבן רכילות אײנע אױף דער אנדערער אױף װאס די װעלט שטעהט: בײ דער איז דער טאטע ארױס א פאר-ברענטער, בײ דער װאקסן די קינדער בזיון, יענער׳ס מאן האט אנגעזעצט אױף א סך טױזנטער.

אידן לעבן דאך. פרנסה דארף מען האבן. און װאס טוט מען ניט ז
ליב פרנסה [illegible] כדי מפרנס צו זײן דאס װײב און קינדער איז מען גרײט ז

71489

~~71475~~

ד״מט אויף האָס. א קלײניקײט פרנסה. עס איז דאָך קריעת ים־סוף!..

און אזוי ווי די רדיפות און גזרות זענען גרויס—דאַרפן אידן ניט זיצן, דאַרט דאַרפן זײ נישט וואוינען, דאָס מאַרען זײ נישט האַלטן, מיט דעם דאַרפן זײ נישט ~~האַלטן~~ האַנדלען. איז פּאַקע פינסטער און ביטער צו זײַן א איד אויף דער וועלט, און ווען אײנער קאָן אונטערשטע־לען דעם צווײטן א פיסעל, אז יענער זאָל ברעכן דעם קאָפּ, טהוט ער עס.

מאַכט אײנער א שניט־קראָם, עפנט באַלד דער צווײטער א טהיר בײ א טהיר א נײע שניט־קראָם און נעהמט קאָנקורירן. קומט א דריטער און הויבט אָן קאָנקורירן מיט בײדע און אזוי ווײטער ביז אין דער גאַנצער לענג פון דער גאַס פון בײדע זײַטן זעהט מען שוין ניט מעהר, ווי שניט־קרעמער אײנער נאָכן דעם צווײטן וואָס קאָנקורירן געפעהרליך צווישן זיך.

און אזוי איז אויך מיט א שפּײַז־קראָם און מיט א צעלניק־געשעפט מאַכט זיך א אידענע א שטעלעכעל פון צעלניק, מאַכט איר שוין באַלד נאָך די צווײטע און די דריטע אידענע, ביז עס ציהען זיך ניט אויס גאַנצע רײהען פון צעלניק־שטעלעכלעך.

פון די סוכר־תבואה׳ניקעס און לופט־סוחרים איז שוין אפגע־רעדט. ווער איז נישט קײן סוחר און סוכר־תבואה׳ניק. קאָן מען נישט קוי־פען אלײן אדער האָט מען נישט פאַר וואָס צו קויפן, שאַרט מען זיך צו צו א צווײטן. אויב ניט—איז מען א מעקלער, א „מבין", אן אונטערזאָגער. און אזוי ארום, האַנדלען אלע פון קלײן ביז גרויס.

באַלטע איז א שטילע בעל־בית׳שע שטאָדט, רוהיג, פײַן, בכבודיג אמת, ס׳קראַנט זיך, מע שעלט זיך און מע רעדט אויס אײנער אויפן צווײ־טען, וואָס אין דער קאָרט. צומאָל פליהען הײסע פעטש, צי עס מאַכט זיך, אז די ווײַבער רײַסן זיך אַפּ די טשיפּקעס אײנער דער אנדערער, אַבער מען

71490
~~71475~~

ווישט זיך אפ די ליפען, און שא זאל זיין. א קרענק וועט די וועלט וויסן וואס איינווייניג ביי אידן טוט זיך.

שלעגער, גנבים

אידן זענען חס־ושלום ניט גלייך צו די גוים, להבדיל, וואס שיכור'ן און שלאגן זיך אין מיטן גאס ביז'ן בלוט אריין, ווי למשל דער באוואוסטער ספירידאן, וואסווארפט ~~זיך~~ א פחד אויף אלעמען, אידן און קריסטן. יעדן טאג מוז ער זיך מיט עמיצן שלאגן, אזוי אז אפטמאל פארמאכט מען צוליב איהם די קליטן. אמת, מיט אידן פארטשעפעט ער זיך זעלטן. ערשטענס דערפאר וואס אז מען ~~דערבעהלט~~ דערזעהט איהם אויף א מייל, טרעט מען איהם שוין אפ דעם וועג, כדי זיך גארניט טרעפען מיט איהם פנים אל פנים. צווייטענס, זוכט ער אליין ניט איינרייסן מיט די אידן, ווייל ער ארבעט ביי זיי, זעגט ברעטער אויף די אידישע האלץ־סקלאדעס

ווען ספירידאן פלעגט נאר ענדיגן די ארבעט, פלעגט ער זיך אנ־שיכור'ן און זיך ארומשלעפען איבער די גאסן מיט א גאנצער באליאסט־רע שקצים און גוים צעפאטלטע, צעכראסטעטע, די אויגן פארגאסן פון בראנ־פען. זייערע הייזעריגע סקריפענדע קולות טאבן און שוידערליכע געוואלדן. זיי פארנעמען די גאנצע גאס. פאר פאליציי האבן זיי קיין מורא ניט און אז ס'צע־פלאקערט זיך אין זיי די רציחה, שאנעווען זיי דאן קיינעם ניט. ביז ס'הערן זיך סוויסטשערייען פון אלע זייטן און ס'לויפן זיך צונויף פון אלע גאסן „גאראדאוואי'עס" און „אוריאדניקעס", ס'ווערט א בהלה און מ'טאו־צעט די חברה שיכורים, שקצים, שיקסעס און ספירידאן'ן בראש אין „אוטשאס־טאק" אריין. דארטן ברעכט מען זיי גוט אן די ביינער, אבער צומארגנס זעהט מען זיי שוין ווידער ארומגעהן אין גאס מיט אונטערגעשלאגענע אויגן און פארלאפענע געשוואלענע פנים'ער..

ספּירידאָן פּלעג זיך שטענדיג חבר'ן מיט אידישע גנבים.

דער אידישער גנב װאס האט זיך געגומען חבר'ן מיט ספּירידאָן דעם שלע־גער איז געװען לאַטקע גנב, א זוהן פון א בעל־עגלה, װאס פיהרט אידן צו די װאָקזאלען. נאך אלס אינגעל פלעג זיך לאַטקע פאָרען בײם פאָטער'ס פערד, געמאכט קענטשאפט מיט די גוייִשע פורמאַנס און זיך גענומען לערנען די מלאכה. אלץ פלעג זיך קלויבן צו זײנע פינגער, איבערהויפּט עפּעל, באַ־רען , פלאָמען און אנדערע פּרוכטן פון די פיהרען. פאר איהם איז גאָר קײן באַהעלטעניש ניט געװען. מען האט איהם עטליכע מאל געכאפּט, גוט אָפּגע־געבראָכן די בײנער און אריינגעזעצט אין טורמע. ער האט זיך שוין אױס־געװאַלגערט אין אלע באַלטער ארעסט־הײזער, און פון דאָרטן איז ער ארויס א פולקאָמער פײַהיגער גנב. ער האט שוין מעהר ניט געשלעפּט קײן עפּעל, נאָר איז ארומגעגאנגען מיט א גאנצער כאליאסטרע ~~שקצ~~ העלפערס און האט שוין געטשאטשעװעט אויף בעסערע זאכן, איבערהויפּט אין א מארק־טאָג. האט זיך געמאכט ארויסשלעפּען א בײַטעלע פון דער קעשענע אדער אָפּצושפּילען א זײגערעל מיטן קײטעל—איז אודאי גוט. אויב ניט, האט מען זיך באגנוגט מיט א פאר גוייִשע פוטערס פון די װאגענס. אזוי איז לאַטקע פאמעליך גע־װאָרן א „לײט" און האט שוין געקאָמאנדעװעט איבער א חברה גנבים ביז דער צײט פון דער ערשטער רעװאָלוציע, װען א טײל פון דער חברה זענען גע־װאָרן פארברענטע איבערגעגעבענע רעװאָליוציאָנערן און די אנדערע—שפּי־אָנען און פּראָװאָקאטאָרען.

די רעװאָלוציע

די רעװאָלוציע־כװאַליע האט זיך אָנגעהויבן צו פארשפּרײטן אין באַלטע נאָך אין די לעצטע יאָהרען פון נײנצעהנטן יאָרהונדערט. נאָר באַ־זונדערס האט זי זיך פארשטארקט פאר דעם יאָר 1905. דער זאמעל־פּונקט

219

71492

איז געווען אויף דער באלטער בערזע. דארטן פלעגט מען זיך טרעפן פאר פראפאגאנדע־צוועקן, איבערגעבן אדער באקומען אומלעגאלע ליטעראטור, פראקלאמאציעס וואס מען האט באדארפט ווייטער פארשפרייטן. דארטן האט מען זיך געקאנט דערוויסן וועגן אן אומלעגאלער פארזאמלונג וואס דארף פאר- קומען אונטער דער שטאט. אלע שבת פלעגט מען זיך טרעפן אויף דער בער- זע ביים בולוואר און אויפן בולוואר גופא, וואוהין עס פלעגן קומען מאכן א שפאציר אינגלעך און מיידלעך–ארבעטער פון אלע פאכן און אויך קליינע בעל־מלאכה'ס וואס ארבעטן פאר זיך. אהין פלעגן אויך קומען די אנטרייבערס פון די פורמאנס, ברעגענדיג מיט זיך די פערד אנטרינקען אין טייך נעבן דעם בולוואר. אזוי ארום פלעגן זיי זיך אלע טרעפן אומבאמערקטערהייד און מאכן די רעוואלוציע....

71493 ~~71475~~

איצע משה גראלניק'ס , מײן טאטע.

פון זײן געבוירן אן איז ער שוין געװען פארשידן פון די עלטערע צװײ קינדער װאס זײנען געװען פאר אים, װי אויך פון די װאס זײנען געקומען נאך איהם.

אלע איבעריגע קינדער זײנען געװען ברונעטן, מיט שװארצע האר און שװארצע אויגן, נאר „איצעלע" האט געהאט א בלאנדן קאפ, געקרײזלטע האר און לאקן און הימל־בלױע אויגן — אינגאנצן אין דער מאמע'ן געראטן, ניט נאר מיט דער פיזיאגנאמיע נאר אויך מיט זײן װײכן כאראקטער.

און טאקע איבער דעם כאראקטער האט ער געהאט פיל אויסצושטײן פון די איבעריגע קינדער. מ'פלעגט איהם רופן „װײבע אידענע", „װײבער", דערפאר װאס באלד עפעס פלעגן זיך איהם שטעלן טרערן אין די אויגן. פון קלײנערהײד האט ער שוין גענומען פיהלען די עולות און אומרעכטן, װאס װערן באגאנגען דורך דעם שטארקן קעגן דעם שװאכן. אויסער דעם שפילן, װײכן און גוטן כאראקטער, — איז ער געװען קלײן געװאקסן און האט אויך דערפאר קלײן ניט װעניג געליטן און געהאט אויסצושטײן סײ פון די אײגע־נע שװעסטער און ברידער, סײ פון די חברים, חדר־ײנגלעך, סײ פון די שקצים... מען פלעגט איהם רופן: „דאס קלײנע װיזאלע". די קינדער פון זײ־נע יארן פלעגן זיך מיט איהם ניט װעלן חבר'ן און שפילען, װײל ער איז א קלײנער און זײ זײנען שוין „גרויסע אינגען"...

דאס אלעס פלעגט אויף איהם שטארק װירקן. אפטמאל פלעגט מען איהם טרעפן ארומגײען אײנער אלײן, פארטראכט, פאר'חלומ'ט און קלערן...

די מאמע האט ער ~~גאר~~ זעהר שטארק ליב געהאט און איז אויך בײ איהר געװען דאס ציטערדיגע און טײערסטע קינד. פאר'ן טאטע'ן פלעגט ער בלויז מורא האבן און גרויס דרך־ארץ געהאט. און װען די מאמע האט זײ אזוי פריה פארלאזט, זיך צעשײדט פון איר ליבלינג און איז אזוי ~~פרה~~

אװעק פון דער װעלט, האט ער מער פון די איבעריקע קינדער געפילט
דעם גרויסן פארלוסט און שמערץ, די ביטערע עלנטקייט פון צו בלייבן א
יתום אויף דער װעלט.

דער איינציגער װאס האט באגריפן און ~~מיטגעטילט~~ מיטגעפילט דעם צער
פון דער שװעסטער חוה, װאס האט מיט יונגערהייט געטראגן אויף זיך דעם
יאך פון דעם פעלי־בית־יסורים איז געװען איציע. דער עלטערער ברודער
שמואליק האט און גאר ניט געװאלט װיסן, איציע אבער האט געזוכט אלע
מעגליכקייטן באהילפיג צו זיין דער שװעסטער מיט װאס ער האט נאר געקאנט:
ראמען אין שטוב, העלפן א גאנג, פיטערן די בהמות, זיי פירן אין פעטערע־
דע, אכטונג געבן אויף די גענז, צונויפזאמלען די אייער פון ארומיקעלען
די קליינע ~~[illegible]~~ ברידערלעך, זיי זאלן טראגן ריינע העמדלעך און האבן
אפגעריבענע געזיכטלעך..

ניט גענוג אבער האט דאס שװאכע מיידעל שלעפט אויף זיך דעם גאנ־
צען עול פון שטוב, װיז נאך דער מאמעס ניט צוגרייטן, שרייט יעדעס מאל נאך
טן אויף איר. איז עפעס אין דער נראלנע ניט אזוי, װי ער האט געװאלט—
לאזט ער אויס זיין כעס צו חוה׳לן ווען ער זיין ניט ביטערן און אבסורדן
אויף די איבעריקע קינדער, װייל זיי זיינען גאר צו קליין, דריסט ער זיך אפ
אויף דעם אומשולדיגן מיידעל...

און דאס האט איציקן שטארק װיי געטאן און געריצט: פארװאס
קומט דאס איר אזויך... מיין זיך האט ער ניט געטארט און ניט געקאנט:
א יינגעל דארף ניט װיסן פון קיין שטוב־זאכן. אז א יינגעל ניט זיך אפ
מיט בהמות, קריגט ער א פארשטאפטן קאפ צו לערנען; די שטוב איז גאר װי־
גער, א טאנסעריאן דארף לערנען תורה, און אז גאט העלפט, ער װערט גרויס
און א ליט מיט ליבן גליין, װערט ער קיין פאר פרנסה, אז אין שטוב זאל
אלעס װאס מען דארף. דאס איבעריקע איז ניט זיין זאך..

אנטקעגנגעקומען רעדן דעם טאטע'ן ווער האט דען געקאנט וואגן? עפעס א קליינינקייטן אז פאר'ן טאטענס א פיפס פלעגן ציטערן, אז דער טאטע איז אריינגעקומען אין שטוב, איז געווען אימת־מות, פאר זיין קוך האט מען מורא געהאט, דערפאר האט קיין רייד ניט געקאנט זיין פון א געגנרעדן... האט דער שפילער איצלע אין זיך געטראגן אלע אומרעכטן און געשוויגן. ער פלעג העלפן דער שוועסטער מיט וואס ער האט נאר געקאנט, אבי זי זאל ניט דארפן אזוי שווער הארעווען און זיך פלאגן אליין. צומאל, ווען דער פאטער האט באמערקט, פלעגט ער זיך צעבייזערן אויף דער שוועסטער, פארוואס זי פארלאזט זיך אויף איהם און לאזט איהם טאן אזעלכע ארבעטן, וואס זיינען ניט שייך צו יינגלעך, און וואס ער ווערט אפגעריסן פון לערנען און ווער פארגעסן אפילו דאס וואס ער קאן שוין...

די אמת'ע עגמת־נפש און צרות האט ער ערשט געגומען פיהלן ווען דער טאטע האט פלוצלונג אין א שיינעם העלן טאג אריינגעבראכט אין שטוב ארייון די גרעבע, גרויסע מויד, וואס פלעג באטן פון די טעט, פרעסן און זויפן דעם גאנצען לאנגען טאג און אז ס'איז געקומען צום טיש, פלעגט זי מיט אמאל צושטייען צום עסן, און דער טאטע פלעג דערפון יסורים האבן „זי פרעגט תאוות, ניט אנדרעש” פלעג ער יעדעס מאל זאגן...

און דאס פלעג די קינדער פארדריסן ביז גאר, ווייל זיי האבן שוין געהאט, וואס פאר א תאווה זי פרעגט, און פאר וואס זי עסט ניט ביים טיש...

מעהר פון אלע האט איצע'ן געקרענקט און ווען געטאן צוזעהן ווי די „מומע־אימע”, ווי מע פלעג זי פון רופן, האט זיך אנגעשפארט, ווי בי איהר טאטע'ן אין ווינגאטען, שאפט זיך מיט יעדן, גלייך ווי מען זאל זיין איר טעטע'ס משרתים. נאר ווידער אמאל דאס אייגענע, ער האט אלעס צוגע־זעהן און געשוויגן, סוף האפענדיג אנטוהן דעם טאטע'ן יסורים אדער איהם צו דערצערענען, חלילה. אזוי פלעג דער קליינער איצע ליידן פון אלעס און אליין שווייגן... ביז די מומע אימע איז געלעגן געווארן און געהאט א מיידעלע האט זי ערשט דאן פארדריסן דעם קאפ, זיין געגזעגנט [illegible]

~~71475~~
71496

באהאנדעלט ווי פרעמדע. די עלטערע שוועסטער איז ניט מער געווען ווי א דינסט
אין שטוב, די ברידערלעך — ווי שיק־אינגלעך, נאר זי האט געוואוסט דעם צו
זאגן דעם טאטע'ן, אויפלאגן די קינדער, און דער טאטע פלעג שרייען, שלאגן
א „הוק" און א „סטוק" אויף יעדן טריט און שריט, קוקן אויפ'ן אין די אוי-
גן אריין, וואס זי האט געזאגט איז געווען „תורה־לאקשן". די אייגענע קינדער
זיינען ביי איהם געווארן ווי די הינד, זי איז ביי איהם געווען דער עיקר, נאר
זי, הייסער קינדער ניט, און וואס ווייטער איז אלץ געווארן ערגער; וואס מער
ס'איז צוגעקומען איהר'ס א קינד, איז זי ביי זיך געווארן מער חשוב. קיי-
נער איז צו איהר ניט געווען גלייך...

און מעהר פון אלע האבן געפיהלט איר ביטש און נעגעל הזה און
אזא
איצע. דער עלטערער שמואל פלעג זיך פון איר מאכן א צימעס ווי פון אלעמען
די קלענערע צוויי: ישראל'יקעל און מענדעל'ע האבן זיך געלערנט אין חדר
און נאך אזוי ניט פארשטאנען אלעס וואס אין שטוב איז פארגעקומען.

דעם אלעס האט געדויערט ביז וואנען מען האט זיך אריבערגעצויגן
אין שטאט אריין. די עלטערע שוועסטער חוה האט מען חתונה געמאכט און ארויס-
געשיקט פון שטוב, די אינגלעך זיינען געבליבן משרתים ביים שענק, קוקט
ביי דער שטוב און הונגעריגע ביים טיש...

ישראל, דער צווייטער פון איצע'ן, איז געווען דער שפיגעל, א
קינד מיט אלע מעלות־פרוט, גוט און געלערנט, מען האט גערעכנט, אז פון
איהם וועט ארויסקומען א רב, נאר אזוי ווי די אייגענע מאמע איז אפגעשטארבן,
האט די שטיף־מאמע פון איהם געמאכט א משרת, און געוואלט ווייזן אנדערע, אז
איהרע קינדער זאלן ווערן אלע דאקטוירים און אינזשענירען אויף דעם חשבון
וואס די קינדער פון דער ערשטער פרוי וועלן ווערן און באדינען זי מיט איי-
רע קינדער.

די רוסיש־טערקישע קריג

צו אלעמען מוז נעמען א ענדע. באלד איז אונטערגעקומען דער פרי

~~71475~~
71497

זיוו, פריער דער עלטערער ברודער שמואל, װעמען ס'איז געלונגען אויס-צוקויפן פון גוישע הענט; און נאך דעם איז אונטערגעקומען איצע, װאס האט געקריגן א רוסישן בילעט, געמאכט די 4 װאכן. נאר פלוצלונג האט זיך אונטערגעקוקט דער רוסיש-טערקישער קריג און ס'האט ניט געהאלפן קיין טענות...

דער צאר האט געהאלטן אין איין שרייען, אז ער האט זיך ניט ליב צו שלאגן, חלילה ס'איז נאר ניט זיין טבע זיך ארומצורייסן מיט זיינע שכנים, נאר דאס האנדעלט זיך אום יושר און גערעכטיקייט-די טער-קען ברענען און בראטען זיינע פראװאסלאװנע ברידער פון באלקאן, קאן ער דאס ניט צוזעהן און צוהערן, דעריבער נעמט ער זיך שלאגן מיט די אומ-גלויבליקע טערקען. ניט נאר דאס בעסטע הארץ פון רוסישן צאר אלעקסאנ-דער האט זיך אזוי הייס אפגערופן פאר יושר און גערעכטיקייט, נאר דער ענגלישער שטאאטסמאן גלאדסטאן האט ארומגעקלאפט צוליב די רציחות פון די טערקישע באשי-בוזוקען געגען דער קריסטליכער באפעלקערונג, א ספע-ציעלע ברושורע, װאו ער שיט אויף די טערקן טעך און שװעבל. אין לאנדאן װערן געהאלטן מיטינגען אין הייד-פארק און ס'קערט זיך א װעלט. אבער אפילו אין באלטער שוהלען האט מען גוט פארשטאנען, אז ניט דער צאר װאס האט אזוי גוט באפרייט זיינע איגענע אונטערטאנען און די ענגלי-שע שטאאטסמענען זיינען דא ניט אויסן געװען די טובה פון די באלגארען, גריכען און סערבן, נאר זיינע איגענע אינטערעסן: דער צאר װאס געגלוסט צו קאנסטאנטינאפאל און די דארדאנעלן, ענגלאנד--צו אפגאניסטאן און פערסיע .

דערװייל האבן זיך אידן גוט דערשראקן: א קלייניקייט—מלחמה! קוים אפגעאטעמט פון ניקאליי'ס גזרות, קאנטאניסטן, סעװאסטאפאלער קריג, װידער באנייעט מיט די טערקען, און דער הימעל איז װייטער פארװאלקנט פון מלחמה-רויך.. און דערצו די כאליערע.

און איצע משה בראלניק'ס, דער רעזערװיסט, האט געמוזט די ביקס אין האנד און װעק ראטעװען די בולגארן.

71498 ~~71475~~

צווישן ענגלאנד און רוסלאנד

מאכט זיך, אז די צוויי וועלטן האבן זיך ניט געקענט אינטיילן מיט'ן רבר, האט מען אומגעקערט דעם דישעל.. מען האט פארגעסן דאס דער טערק האט געטאן דער קריסטלעכער באפעלקערונג און גענומען טרייען מיט רוסלאנד, אז די ענגלענדער ווילן פארכאפן גאנץ אזיע און פארטרייבן די רוסן פון קאספישן און שווארצן ים און די ענגלענדער האבן געשריבן, אז די רוסן ווילן פארכאפן טערקיע, אפגאניסטאן און פארטרייבן די ענגלענדער פון „זייער" אינדיע. א כלל-מ'איז געווארן פרעהליך, און מ'האט דערווייל ארויס-געלאזט דעם ביטן פון מויל, דעם „קראנקן טערק"...

און אזוי ווי מ'האט זיך צוזעדט געקושט אין די פיטער מיט די ענגלענדער; דער צאר האט געשיקט דעם גראף איגנאטיעף קיין קאנסטאנ-טינאפאל רעדן און רייצן צו מלחמה, פרינץ גארטשאקאוו קיין לאנדאן איינגערייטן די אינטימיאישע דיפלאמאטיע, דעם גרויספירשט ניקאלי ניקאלי-עוויטש מיט א פלאנטע זעגעל גרייט צו שניידן די טערקן, — אזוי האבן איבער רוסלאנד איבערגעקערט דעם טערקן: דער גראף איגנאטיעף האט געזאגט צו די טערקן: „מיר פארלאנגען ביי אייך א הענעריק און איר גיט אונז א גאנצן פער". מיר ווילן תלויז, אז איר זאלט געבן לטובת די בולגארן אפילו אויט-אנאמיע, דארפט איר זיך מיט גאנצע קאנסטיטוציע און זעלבשטענדיקייט פאר אלע אונטערטעניגקייטן, מיר ווילן 6 טבן האבן "שטילשטאנד", גאטשאם איר אויף גאנצע 6 חדשים

פרינץ גארטשאקאוו האט זיך גענומען פארענטפערן פאר די ענג-לענדער, ווען ער האט דא ניט לאנג אזוי געזיפעלט.. ניקאלי ניקאלייע-וויטש האט זיך אנגעהויבן פיטן די ליפן ביי די טויערן פון קאנסטאנטינא-פאל-צארגראד, האז ער האט געקענט אויסצורעכנען די הייליגע סאפיא פון אין די צייט פון גרויסן קאנסטאנטין און ~~באמפ~~ יוסטיניאן, און ניט גע-קאנט איבערטרעטן די שוועל...

די ענגלענדער האבן פארגעסן אין זייערע גרויסע מיטינגען פון הייד-פארק און דאס פייערדיקע ניבעל פון גלאדסטאן און זיך גענומען צו גע-שעפט און תכלית, דער רוס איז זיי געשטאנען אין האלז און דאס האט זיי גע-

י... אוים טערץ, אוים אומגלויביגער, אוים רחמנות צו דער קריסטלי-
ער באפעלקערונג „מען דארף פארטיליגען דעם רוס" שרייט איינער, „מע דארף
אנלערנען דעם ענגלענדער", שרייט א צווייטער... און אז בייטע העלף ביטען זיך,
באקומען די באלפור אידן ~~[illegible]~~ עשהן.. גאט האט אויסבעלעבט זיין פאלק
ישראל פון מצרים, האט זי אויסלעזן אויך פון דעם גלות.

אין מצרים, האט מען דאן בעשטימט, איז בעטען א שני־למלך
יוסף און אין ענגלאנד איז דער שני־למלך זיין יונגבערגער טרייער [illegible] ~~[illegible]~~
(ד'איזראעלי). איינער האט ניט געגלויבט אז דאס לאנד זאל אויסשטארבן פון הונ-
גער און דער דערלאזט ניט, אז מ'זאל אויסשטארבן דורך דער מלחמה... און אז
ער צאמט עס אפילע דעם רוסישן שטיין איהם איז פארט געהעגער Stone, ה'
עש, האט דען א גאר וואס ער זיינע..

איצע משה גראלניק'ס האט דאן אבער עפעס אפגעשטארט פון זיין.
ער האט זיך געפונען אין טאטע הרען פון קריג אין איזמאיל (בקעסאראביע). דארט
האט מען איהם חתונה געמאכט, די מחותנים האבן צווישן זיך אפגערעדט, נא-
שלאגן דעם שידוך, ניט קוקענדיג זיך, צי דעם פארפאלק איז פאסענד איינער
דעם אנדערן, צי ניט.

באלד נאך דער חתונה האט מען דעם פארפאלק ארייגעזעצט אין א
בעל־ביתישקייט. העט דאס פארפאלק איז געבליבן אליין צווישן 4 ווענט, איז איצע
געשטאנען אין אין ווינקעלע סימ'ן פנים צו דער וואנד און געוויינט און זיין-
אין א צווייטן ווינקעלע און געכליפעט אזוי לאנג ביז מ'האט זיך צוגעוואוינט
צו בייזלעך און מ'איז געקומען אין קינדאלע, א צווייט... און אזוי ווי די קינ-
דער זיינען געקומען אזוי זיינען זיי פארשטיידן איינס נאך דעם אנדערן און אז
ס'איז ניט געווען קיין צערייבניס, איז געווען צער פרנסה, אויב ניט, איז
געווען צרות רבים... פיט אין ווארט קיין צרות האט איצע משה גראלניקס ניט
אויסגעפעהלט.--- איז א מלחמה ---איז ער דערינען, טרייבט מען פון די 60 הערטס
איז איצע משה גראלניק פון די ערשטע קרבנות; אין די פאגראמען פון 1881-2

71500

האבן איהם אויך ניט אויסגעפעהלט. א כלל, ער האט אויך זיך אויסגע-
טראגן איובֿ'ס צרות, און געקומען זיינען זיי איינס נאך דעם אנדערן:
עוד זה מדבר וזה בא.

צו וואס איצע משה גראלניק'ס האט זיך גענומען איז איהם
געגאנגען מיט דער פוטער אראפ: ווערט ער א קלעטניק–מוז ער נעמען אזא
גרויסן פאטענט, וואס באטרעפט אזוי פיל, ווי די גאנצע סחורה פון דער קראם.
און מע לעזט ערשט ניט. ווערט ער א מוכר־תבואה'ניק, געהט איהם שלים־שלים
מזל. וואס ער קויפט מוז ער דערצו נאך צולעגן. נעמט ער זיך זומער־צייט
צו א בודקע מיט זעלצער־וואסער און קוואס, איז קאלט די גאנצע צייט און קיי-
נער איז ניט דורשטיג.. דערווייל קומען צו קינדערלעך, איצע משה גראלניקס
האט דערקלערט מלחמה דעם רבונו של עולם. האט זיך דער וואס לעבט אייביג
גענומען צו איצע משה גראלניק'ס קינדערלעך און זיי צוגענומען איינס נאכן
צווייטן, האט זי איצע איינגעשפארט און געזען אז ער קאן מעהר שאטן, ווי דער
וואס לעבט אייביג צעשטערן... און אז פון די ערשטע זיבן האבן זיך ~~דרײ~~ פיר
געפעהלט, זיינען דאך דריי געבליבן; קיין פרנסה האט זיך טאקע ניט געמעהרט,
אבער קינדערלעך, ניט צו פארזינדיגן, האט זיך געמעהרט. ביז דער וואס לעבט
אייביג האט, כביכול, פארקאטשעט די ארבעל און צוגענומען ביי איצע'ן זיין
בינלעטערין, די וואס האט געטראגן גלייך מיט איהם זיינע צרות: זיין הייב
חיה'ן.. און איצע משה גראלניק'ס איז געבליבן אליין מיט דריי קליינע קינ-
דער אין שטוב און אהן פרנסה...

נאר דא קום איך שוין גערייכטער צו צו מיין אייגענער געשיכטע.

71501

220

משה גראלניק, מײַן זײדע

די קאַנטאָניסטן

געװען איז דאָס נאָך אין ניקאָלײ דעם ערשטענ׳ס צײַטן, װען מ׳האָט געכאַפּט אידישע קינדער, זײ אָפּגעגעבן פאַר סאָלדאַטן צו דינען דעם צאַר גאַנצע פינף־און־צוואַנציק יאָהר. די קינדערלעך האָט מען גערופן קאַנטאָניסטן און די װאָס פלעגן זײ כאַפּן האָבן געהײסן „פוימעניקעס".

די קלײנע אינגעלעך פלעג מען כאַפּן געװײנטלעך װען זײ פלעגן גײען פון די חדרים, זײ ברענגען אין קאַזאַרמעס און מיט געװאַלד אָפּשמד׳ן. די גרעסטע טײל פון די קינדער פלעגן אומקומען פון בענקשאַפט נאָך טאַטע־מאַמע, פון דער שלעכטער באַהאַנדלונג און פון דער שװערער קאַזאַרמע־דיסציפּלין. בלױז געצײלטע האָט אָפּגעגליקט און זײ האָבן אױסגעהאַלטן אידישקײט.

די רוסן האָבן אײגנטלעך זיך פאַרקוקט אױף די טערקן, זײערע פײַנד, װעלכע פלעגן כאַפּן קריסטליכע קינדער און פון זײ מאַכן סאָלדאַטן, װאָס האָבן געטראָגן דעם נאָמען פון „יאַניטשאַרן".

פון די ערשטע קאַנטאָניסטן װאָס מ׳האָט געכאַפּט פאַר ניקאָלײען האָט מען שױן צוריק קײנעם ניט געזען. אפילו פון די װאָס מ׳האָט מיט געװאַלד אָפּגעשמד׳ט זײַנען בלױז אײנצעלנע צוריקגעקומען, װער א גענעראַל, װער א פאָלקאָװניק, אָדער אַן אַנדער הױכער טשין. די מערסטע טײל זײַנען אָבער אומגעקומען אין די פאַרשײדענע מלחמות מיט די טערקן, אין סעװאַסטאָפּאָלער קריג, אין די שװערע מאַנעװרעס פון יענע צײַטן־װינטער פון קעלטן און זומער פון היצן.

שפּעטער דער גרױסער האָט געװאָלט ניט אַנדערש נאָר צוגעװױנען

71502

זײנע מאטראסן צו טרינקען ים־האמער, און ער האט שוין באלד אויסגע־
פיהרט זײנס; נאר װען די מאטראסן האבן זיך שוין צוגעפאסט צום ים־האמ־
מער האבן זײ ס'ים אמאל געגעבן א שטארק אפ.

זײן אור־אײניקעל ניקאלײ האט געװאלט אויספיהרן, אז די הינער
פון שפאניע, װאס מ'האט געבראכט אין זײן הויף, זאלן זיך לעגן שלאפנים
א שטונדע פריער, װי זײער געװאוינהײט איז געװען. אז ער האט זיך געפונען
אויף דעם באלטישן ים און ס'האט זיך אנגעהויבן א שטורם, האט ער א גע־
שרײ געטאן: „שטילער ים, ניקאלײ פאהרט!" ער האט געװאלט געװיזען זײנע
סאלדאטן אז מען מוז און שטערבן־־אמאל, אויף גרויסע מאנעװרען, דערצעהלט
מען, האט ניקאלײ איז געװען פערזענליך צוגעגען, איז מען אים געקומען
מעלדן, אז דער בראװער קיכער פון רעגימענט, פיקענדיג זיך געזונט, איז
ארײנגעפאלן אין גרויסן קעסל און איקאכט געװארן. איז דער צאר געקו־
מען אין דער קיך און זיך גענומען דערלאנגען צו פארזוכן פון דעם בארשטש.
ער האט אויסגעזופט עטליכע לעפעל, זיך באלעקט און געזאגט „דער בארשטש
איז גוט און געשמאק. שוין לאנג, אז כ'האב אזא געשמאקן בארשטש ניט
געגעסן". ער האט באפוילן זײנע סאלדאטן צו עסן, און דער בארשטש איז
אזוי פארצוקערט געװארן.. דאס אײנציגע װאס מ'האט פון בארשטש ארויס־
פראקירט זײנען געװען די שטיװעל, װאס מ'האט פשוט אומן ניט געקאנט צע־
קײען...

אזעלכע מעשיות דערצעהלט מען פון אונז װעגן חכמים ניקאלײ..
און אז מ'האט אים אנגעװיזן, אז די פריערדיגע דינסט איז אומנוצליך,
אז די קלײנע קינדער האלטן זעלטן אויס דעם קאזארמע־רעזשים און קומען
פאר די סא אום, האט ער אויף דעם געענטפערט: „מ'מאכט ניט אויס. מענשן
שטארבן זיך. זײ װערן אלע מאל געבוירן, בלויז די ערד שטארבט זיך ניט."

די אויסגעדינטע קאנטאניסטן, אפט אײנגעאלטערן, פלעגן זיך
דערנאך באזעצן אין די עמטורוסישע שטעדט אדער דערפער און דארטן אפ־
היטן טײטש פון אידישקײט.

שוין

צוריקקומען אין די קליינע שטעדטלעך פלעגן די שפעטעריגע דורות פון קאנטאניסטן , פון אלעקסאנדער דעם 2-טען'ס צייטן, בעת מ'האט פארקלענערט די דינסט אויף 15 יאהר און שפעטער אויף 10. פון די ניקא-לאיעווער זיינען כמעט קיינער נישט צוריק געקומען.

ניקאליי האט זיך פאקע באריהמט, אז זיין קלוגער אויפטו וועט לע-זען די אידן-פראגע אין רוסלאנד. א טייל וועט מען אויס'שמד'ן, א טייל וועלן אויסוואנדערן און א טייל וועלן אומקומען פון די אויסנאמס-געזעצן וואס האבן זיך געשיט אויף זיי ווי פון א זאק. און כדי מיט די גע'שמד'טע זאל ניט פארקומען ווי מיט די אנוסים אין שפאניע, האט ער געפונען אלס בעסטעס מי-טעל זיי אויסצושמד'ן יונגערהייד, אין די קאזארמעס, און מאכן פון די קליינע אידעלעך גרויסע גוים.

די אידן האבן געקוקט אויף ניקאליי'ן ווי אויף פרעה מלך-מצרים. זיי האבן שטארק געליטן פון דער הארבער גזרה. דאס נעמען פאר סאלדאטן איז אליין שוין פאר זיך געווען א גענוג ביטערע שטראף פון זיין ליעבן נאמען. דאס ערג-סטע איז אבער געווען דאס שמד'ן ~~זיך~~ מיט געוואלד פון אידישע קינדער וואס זיינען ארייגעפאלן אין גויאישע הענד.

אידן זיינען אבער געוואוינט צו צרות און רדיפות. זיי האבן זיך שטארק דערשראקן פאר דער גזרה, אבער ניט פארלוירן. זיי האבן גענומען טראכטן וועגן מיטלען, ווי אזוי זיך צו ראטעווען פון דער שווערער גזירה.מען האט געטאן וואס נאר מען האט געקאנט , אבי נישט צו זיין ניקאלאיעווסקע סאל-דאטן.

די קינדער וואס זיינען געווען קרבנות פון דער גזרה האבן נאך אליין ווייניג וואס באגריפן, אין וואס פאר א לאגע זיי האבן זיך געפונען; איין זאך האבן זיי געפיהלט, אז מ'רייסט זיי אפ פון טאטע-מאמע, שוועסטער-ברידער, און דאס איז פאר זיי געווען א גענוגע שטראף וואס באטייט פאר אלעס. די עלטערן

ווען האט אפגעריסן מיט געוואלד א טייל פון זייער קינד אין פלייש

~~פֿאר וועלכע [illegible] א טייל פון זייער בלוט~~ וועלן איהם שוין נישט מער

~~און פלייש~~ און וועלכע האבן געוואוסט אז זיי וועלן איהם שוין [illegible]

71504

נישט זעהן קיין לעבעדיגן און קיין אידיין אוודאי און א וודאי ניט—האבן זיי שוין בעסער געוואלט זעהן דאס קינד א טויט'ן אויף דעם בית־עולם, ווי א משומד אין דער קאזארמע, און פלעגן זיי מיט זייערע אייגענע הענד מאכן פאר קאליקעס, אבי זיי צו ראטעווען פון גוישע הענט און אידישע „כאפערס“.

מאמע פלעגן נאכלויפן מיט מעסערס אין די הענט און אפשניידן פון קינד־הענטען דער כאפער האט געטראגן א טרייענדיגס, א קוימשעדיגס — א פינגערל, צוויי פינגערלעך, א גאנצע האנט, א שטיק פיסעל, די מ'האט זיך נאר געלאזט; מ'האט געבראכט דאס פארבלוטיגטע, פאר'חלש'טע קינד אין דעם „וואסעל־פונקט“ פלעג עס ס'רוב אפגייען מיט'ן בלוט און די מוטער האט כאטש געהאט אין טרייסט, האט ער איז געשטארבן א איד. אמאל האט מען פארכאפט.. און דאס ~~בלוט~~ קינד איז געבליבן א אייביגע קאליקע, אבער דערפאר איז ער שוין קיין סאלדאט מעהר ניט געווען..

און אזוי האבן זיך אידן געראטעוועט און זיך ווי מ'איז ניט אן עצה געגעבן, ווי נאר איינער האט געקאנט און ווי גאר וועכן מ'האט אפגעגליקט

איינער פון די קינדער־סארטירער איז געווען משה גראלניק. זיין מוטער האט איהם איבערגעשניטן די אדערן פון די לעצטע צוויי פינגער פון זיין רעכטער האנט און ער איז פארבליבן אויף זיין גאנץ לעבן מיט צוויי פארבויגענע פינגער, און איז דערפאר געראטעוועט געווארן פון דער צוויי־ענדיגער גזרה

מ'האט אים שוין נישט מער געדארפט באהאלטן אין שטוב מהדרי־חדרים, ער איז פריי געגאנגען אין חדר, זיין געלערנט ביי די גמרא־מלמדים און אויסגעוואקסן א איד...

71505

מיין זיידע, אן ארענדאטאר

מיט דער צייט האט מען איהם חופה געמאכט. ער איז ארויס פון די עלטערנ'ס רשות, געווארן בעל־הבית פאר זיך, גענומען טראכטן וועגן פרנסה, באזעצט זיך אין א דארף און אפגענומען אין ארענדע ביים פריץ צוערשט די גבא גראלנע און שפעטער דעם מיל אז, דעם גאנצן גוט, און איז געקרוינט געווארן מיט'ן נאמען „ר' משה גראלניק".

דאס ווייב, א אמת'ע אידישע טאכטער־פרום, געטריי, א גוטע בעל־ביתטע, אויך אלעס אליין אכטונג געגעבן, געזעהן אז דאס ביסעל שווערע „הארעוואניע" זאל ניט געהן צו גרונד, און אפגעהיט די קינדערלעך וואס זי האט געבוירן איינס נאכ'ן צוויי'ן און זיי געלערנט פון קליינוויז אן צו זיין פרומע גאטספארכטיגע אידן, גייען אין די וועגן פון די עלטערן.

דאס עלטסטע קינד וואס איז געבוירן געווארן ביי משה גראלניק איז געווען א מיידעלע־חוה, נאך דעם איז אונטערגעקומען א אינגעלע־שמואל־ליק און א צווייט אינגעלע־איצאלע, (מיין טאטע), און א דריט אינגעלע־ישראל־ליקל און א פערט אינגעלע־מענדערל־אינגאנצן גערוקט איינס פון צווייטן אויף איינס א האלב און צוויי יאהר, און ווער ווייסט וויפיל נאך קינדערלעך די יונגע משה גראלניק'ס ווייבל וואלט אנגעשיט, ווען ניט דער אומגליק וואס משה גראלניק בלייבט אין מיט'ן דעריינען אן אלמן....

מיט פינף קליינע קינדער אין א דארף צווישן גוים—א איד אן אלמן וואס ווייסט ניט ווי פריער זיך אין א עצה געבן.

א שטוב קיין־עין־הרע, ניט צו פארזינדיגן, מיט אלעס גוטן, די גראלניע און א גאנצע „פאטעמ'ע"—עפעס א קלייניקיים, אזא פרנסה! בעסער האט קיין שיעור ניט.

דאס ערשטע מיידעל חוה זייער א געראטן קינד מיט אלע מעלות, ווי מ'גיט זיך אויס, ביי לייטן, ווי קליין זי איז נאך געווען, האט זי שוין גענומען אויף זיך דעם עול פון דער שטוב מיט דעם פאר-זארגן די איבעריגע קליינע קינדער, און באלד איז זי געווארן די גאנצע בעל-הבית'טע אין שטוב און דער ממלא-מקום פון דער פאר-שטארבענער מאמען; לערנען זיך די תורה פון ראטן, קאכן און באזארגן א בעל-הבית'ישקייט האט זי זיך געהאט פון העמען. אלעס האט זי האט געזען פון דער מוטער האט זי נאכגעטאן, אזוי אין געווען אין שטוב און אין גארטען, ביי די בהמות, עופות—האט נאר אזא אנגעפיינ-דעוועטע בעל-הבית'שע פארמאגט האט זי זיך אונטערגענומען צו באזאר-גן.

די איינגעלען ווידער האבן זיך געלערנט ביים רבי'ן און פלעג יעדען טאג אריינקומען אין שטוב. דער עלטסטער שמואליק איז געווען א לעב-יונגל און פון גאר נים געוואלט הערן. ער האט בעסער ליב געהאט זיך צו שיפן איבער'ן טייך, העלפן די גויים כאפן פיש, ארומלויפן אין פעלד און שניידן מיט דער קאסע דאס היי און קארן, רייסן די צוויטיגע פרוכטן פון די ביימער, ארומרייטן אויף א פערד איבער'ן דארף, אדער צו זיצן מיט'ן רבי'ן און קנעלען איבער א שווערער עבר פון אן קוצן... ביז דער טאטע האט זיך דערוואוסט און ארויסגעשיקט די גויים אים כאפן און ברענגען א געבונדענעם א היים... דאס אלעס האט צו גאר נים געבראכט און נארנים געהאלפן, ער פלעג נים קאנען איינ-זיצן אויף איין ארט. די שטוב איז פאר אים געווען ערגער פון א תפיסה; האט נאר א בלישטשע געטאן אין דרויסן: און מיין שמואליק איז שוין אויף דעם טייך אדער אויפן פעלד... זעהנדיג אז די קאנטשיקעס און קלעפ האבן קיין עצה אין איהם ארויין זעגען ארויסגעווארפן און העלפן, ווי אן ארבעס אין דער וואנט, —האט זיך דער טאטע איינגאנצען פון איהם מיאש געווען: „מיין דאגה, זאל ער אויסוואקסן א גוי'ן...“

דער צווייטער--איצאלע , איז געווען א שטיל קינד, א פארחלום-טער, תמיד געזעסן אין שטוב, א מיטפילנדער: ער האט נים געקאנט

ליידן און צוזעהן ווי די שטעמפּער ווה נעבען פון אלעס אליין טוהן אין שטוב און דערצו פלעגן דער טאטע נאך שטענדיג אויף איר שרייען און זיך בייזערן אומזיסט און אומנייסט.

משה בראלניק האט געהאסט איין זאך: ער איז געווען שטענדיג פארפארעראסט און פאטעסטיגט ביי דער בראלניע און פאטעסטיע. ער האט ליב געהאט אז יעדעס זאל זיין אויף זיין ארט און ווי ס'געהערט צו זיין. די גויים זיינען ממש די כפרה געווען פאר „פאניע מאשקע". א חוץ דעם האט ער איז געווען דער גאנצער בעל־בית אין דארף, פלעג ער געבן די גויים צו פאר־דינען אין דער בראלניע. געפירט האט ער זיך מיט דער ברייטער האנד, ווי ס'פאסט פון א פיינעם בעל־בית. פאר אידן, די גויים האבן געבן אים בעטאכט א לעבן. אלעס איז צוגעגאנגען שטיל, רוהיג, בעל־ביתיש. מען האט זיך ניט געדארפט יאגען, לויפן, כאפן, אלעס איז געווען צו דער האנד, די פרנסה ביי דער שטוב און דער בטחון אין גאט.

א שטיף־טאטע

משה בראלניק איז נאך געווען יונג, פעסט און געזונט און האט נאך באדארפט האבן א פרוי אין שטוב, און די שכנים האבן גענומען שטום אפשלאגן די טירן, שטייטס, ר' משה, א איד מיט קליינע קינדערלעך, ווי קאן מען זיך אליין צו ריכטן אויף אלע זייטן. ס'איז דאך טאקע אליין אויך א מענטש —צווישן זיך גערעדט— א יונגערמאן מען מוז דאך זיך אויף אמאל אקוק געבן און א טראכט טאן... ווי קאן א איד זיין אהן א בעל־הביתטע אין שטוב...

אט די טענות פון די שכנים זיינען איהם אריין טיעף אין הארצן און ער האט גענומען טראכטן וועגן א בעל־הביתטע אין שטוב...

און דעם האט זיך אויסגעזוכט א יונג מיידעל, א יתומה נעבעך פון א ווייטע קרובה—„מיין שוועסטערס פעטערס שטיקעלע"—אבער א מויד פון מוידן לאנגע יאהן, געזונט און גלייך ווי א טאנע; אין היטרון פלויז, האט זי

איז נאקעט און בארוועס. האט זיך משה גראלניק איבער איר דערבארעמט און זי גענומען הי זי שטייט און גייט, זי געברואכט אין דער "פאטעטיע" וואו מען האט זיך געבאדן אין מילך און אין האניג. די ארעמע מויד האט דאס אויף איר לעבענס טאג נים געזעהן. נו, אז זי האט פלוצלונג פאר זיך דער-זעהן פעטלעך גאנצע מיט שמעלניק און האניק, האט זי זיך איינמאל אזוי צוגעכאפט צו די זיסע זאכן, אז ס'האט נים געפעהלט פיעל, אז זי זאל שוין איינגאנצען געהען פארשפארט וואס ס'ניט איז צו פארזוכן מעהר אין לעבן, אזוי האט עס מיט איר געהאלטן שמאל... זי האט זיך אבער אזוי גיך ניט געהאלט נאכגעבן און באלד זיך צוריק געשטעלט אויף די פיס, נאר זי האט שוין געהאט צו פארזאגען אויף קינד'ס קינדער.

דערווייל האט די יונגע שעהנע הייגעל איטע גענומען פארשיטן די שטוב מיט קינדערלעך שרייערלעך, קוויטשערלעך, איינס נאכ'ן אנדערן...

די ערשטע איז געקומען א מיידעלע, טאבע, איינגאנצען אין דער מוטער געראטן מיט צוויי שוארצע אויגן און קארמאזין-ליפעלעך, נאך איר א איינגעלע אשר, א מיידעלע טשארנע-שיינדעל, ביידע שוין קרענקליכע קינדער, עטעל, א איינגעל הערשעל, און א בן-זקונים שלום...

מיט יעדן קינדעלע איז צוגעקומען א רינדעלע. שפע איז געווען מיט דעב פולן מויל-און ר'משה גראלניק האט געהאט אלעס וואס יעקב-אבינו האט געבעטן: לחם לאכול ובגד ללבוש; אויך קינדער האט ער געהאט אזוי פיל ווי יעקב אבינו.

דער קורצער שטראהל וואס האט א ~~[illegible]~~ בליץ געטאן פאר די רוסישע אידן אין דער צייט פון אלעקסאנדער דעם צווייט'ן, איז באלד פארלאשן געווארן דורך זיין מראן-פאלגער אלעקסאנדער דער דריטער.

פון דארף אין שטאדט

משה גראלניק, א איד א טטופל מיט קינדער, האט שוין לענגער ניט געקאנט פארבלייבן איינער אליין אין דעם דארף סאראזשינקע, צווישן גוים און האט קאן זיין דער תכלית: [illegible]

71509

אריבערגעקליבן מיט דער פאמיליע קיין באלטע, א שטאדט מיט אידן. די קינדער זאלן קענען גיין אין חדר און אין שוהל און נים ווערן פארגרעבט.

ער האט זיך אויסגעבויט א שטוב אויפ'ן נייעם מארק, אין א ווינ-קעל־גאס מיט קליטן אויף ביידע זייטן; אויך א "סקלאד" פאר תבואה, א גרויסן היי־קעהלער מיט "לעדניק" (אייז־סקלאד) און אנדערע באקוועמליכקייטן פון דעם סליגעל אין וינקעל האט קוקט ארוים אויף ביידע גאסן האט ער גע-מאכט א שענק און געצויגן הכנסה. די גוים האבן פלעגן קומען פון דארף אפן מארק אין שטאדט פארהאנדלען זייער סחורה און קויפן דאס נויטיגסטע פאר זיך פון די שטאדט־פראדוקטן, זיינען מ'רוב איינגעפאלן בײַ "משה שינקאריק".
אין א מארק־טאג איז בײַ משה גראלניק געווען א פאָהלער ביזנעס פון אידן און גוים, פון האנדעל און וואנדעל, און מיט דער צייט האבן זיך אויסגעוועפענט קלייטן און קליינעלעך, שטעלן און סטעלעכלעך, פון זעלניק ביז פלעקלעך פון שיך־און אידן; האבן נים דערלייבט צו דעם האט לעבט אביב... זיי האבן זיך פארנס געווען איינס פון צווייטן און געלעבט איינער מיטן אנדערן אין פרידען.

ב... אלד נאך דעם ווי משה גראלניק האט זיך באזעצט אין באלטע האט ער געזעהן טראכטן פון קינדער צו באזארגן הכנסה געמאכט. די עלטערע מיידעל פון ערשטן ווייב, חוה'ן, האט האט נים געקענט הייסן מיט דער שטיף־מאמע'ן. דערווייל זיינען אויסגעוואקסן די איבעריגע קינדער, מ'האבן זיך אנגעהויבן "שטרעבס פרייזים", מ'האט געדארפט אויסקויפן די זיהן פון גוישע הענט, פארשטעלן די אידישע מיילער, זוכן שידוכים פאר די יינגלעך, באזארגן חתנים פאר די איבעריגע מיידלען גוין, התונה־טאָלבושים, דרשה־געשאנק, און האט מען אפגעפארטיגט אין עול פון קאפ, איז שוין אונטערגעקומען א צייאקר.

דער שטן איז מקטרג

און אז מען האט זיך שוין דערלעבט אביסעל נחת, אראפגעפטרט די עלטערע קינדער, אביסעל פרייער אפגעאטעמט — א גאר חתונה געמאכט, אבאר באפריים פון גוישע הענט — די פרנסה, נים צו פארזינדיגן, איז גע-

71510

גאנגען (הלוואי אויף אלע אידן געזאגט געװארן). קומט דער שטן און דער-
זעמט משה גראלניק, א איד א בעל-בית װאס האט קינדער און קינדס קינדער
און נעמט זיך צו אים: װערט ער אַרויס און צעפּלינדערט אין פּאגראם פון
1882.

דא בלײבט די עלטערע טאכטער מיט א פאר קינדערלעך אהן א שטי-
קעל ברויט. דער מאן א שלים-מזל, צו װאס ער נעמט זיך גײט בײ אים מיט
דער פּוטער אראפּ. ביז װאן שמואליק, דער עלטערער פון די זכרים, פעהלט
זיך די פרוי און ער בלײבט אן אלמן מיט 5 קינדערלעך. די טאכטער טאבע
בלײבט אן אלמנה מיט צװײ אײנגעלעך, האט חתונה מיט דעם צװײטן מאן, „האט
װידער צװײ קינדער און צעשײד זיך. בײם צװײטן זוהן איציק, מײן טאטע'ן,
פעהלט זיך די פרוי און לאזט איהם איבער זײן סוסטען מיט דרײ קלײנע
קינדערלעך. פאהרן — באלד נאך דעם ערשטן פּאגראם אין באלטע זײנע
צװײ זיהן סענדער און אשר קײן אמעריקע און מאזעצן זיך טוײן זײער הײנ
און טראכטן אריבערברענגען אהער זײערע פאמיליעס, נעמען זײ א שטארב אפּ
אײנער נאך דעם אנדערן און לאזן איבער יונגע אלמנות מיט יתומים'לעך.

איז דאס נאך נים גענוג, נעמען זיך פעהלען אין באלטע צװײ
אײנגלעך: הערשל, א בחור, א סטודענט און שלום א צװײ-יעריגער אײנגעל.
שטארבט נאך פלוצלונג א יונגע טאכטער שײנדעל ערשט נאך דער חתונה, װערט
קראנק און שטארבט א עלטערע טאכטער פון איר טשארנע פון קאדעמע און לאזט
איבער א פאר קינדער. נעמט און שטארבט נאך א טאכטער, א מײדעל עטעל, א
צײן-דאקטארין. און צו די אלע אײגענע צרות נעמען זיך שיטן רדיפות און
גזרות אויף די אידישע קעפּ. מ'טרײבט פון די דערפער, מ'טרײבט פון די 50
װערסט פון א גרענעץ, מ'פארמאכט די שענקען, מ'לײגט ארויף אויף די אידן
גרויסע אקציזן מיט שטײערן-אזוי אז ס'איז געװארן אין רוסלאנד דער אמת'ער
„וימש חשך" פאר די אידן.

און אז דער צורר היהודים אלעקסאנדער דער דריטער האט אנגע-
לעגט מיט'ן קאפּ און דער המן-הרשע גענעראל דרענטעל האט אנגענומען א

71511

מיתה משונה פאר אלעמען אין די אויגן פון א מאנעמר, איז דאס נאר ג
וען א טרייסט אויף א ווילע: ס'האט אויסגעוויזן צו זיין א ביטערער צאהן
וייטאג האט הערט אויף א ווילע וועג צו טאן, נאר נעמט באלד ווידער אן צ
שטארקער...

האט מען פארמאכט דעם שענק ביי משה בראלניק, דער צער־בנים
דער צער־פרנסה און דער חורבן פון גאנץ פאלק ישראל, האט בעגוסען דרוי־
קען דאס הארץ פון דעם טעהנעם בעל־הבית משה בראלניק, ועמען גאט און
ליים האבן מקנא געווען, און בימלעכוויז, בימלעכוויז האט ער זיך גענומען
עלטערן און שוואכער ווערן ביז אין א שעהנעם טאג האט מען איהם א זאג
געטאן: קומט, ר' משה בראלניק, אין הדר אריין...

און משה בראלניק איז געשטארבן אהן א זייגעזונד, נים איבער־
געלאזט קיין צואה, נים פארארגט די קינדער און פון גאנצען פארמעגען און
„הארעזאניע" איז געהארן אש און שטויב. די קינדער פון דער ערשטער פרוי־
מים דער שטיף־מוטער האבן זיך געלאדן און פארלאדען ביז'ן לעצטן העמד
פון זיך, און די גאנצע שטאדט האט געהאט צו זינגען און צו דערצעהלען ואס
איז געהארן פון ר'משה בראלניק מים זיין ירושה.....